

Kvinnor i modern renskötsel - Historik, status och framtid

Berit Marie Eira Jonsson

Genom tiderna har den samiska kvinnan haft en oerhörd stark ställning inom rennäringsen, och detta oberoende av vilket område inom Sápmi man har verkat i. Kvinnans position inom familjen och inom siida'n har varit jämlik med mannens, och i det gamla, genuina samiska samhället var hon också jämställd vad gällde utövandet av renskötelsen.

De förra generationernas kvinnor befästade sin ställning genom sin skicklighet i det praktiska arbetet. På lik linje med mannen var dom delaktiga i den dagliga skötelsen av renarna, vid samling av renhjordarna, vid kalvmärkningen, vid skiljning och vid slakt.

Denna delaktighet var möjlig i och med att renskötelsarbetet på den tiden utfördes utan mekaniska hjälpmedel. Det som fanns var skidor, korrrenar och givetvis den egna fysiken.

Arbetet i sig var oerhörd hårt och krävande, och med tanke på vilket arktiskt klimat man levde i, förstår man mycket väl hur fysiskt ansträngande det kunde vara, speciellt för kvinnorna.

I sammanhanget ska också nämnas att jakt och fiske har genom tiderna haft en stor betydelse för renskötelsens försörjning. Särskild fisket, som var en kvinnouppgift, har varit ett stort tillskott till naturahushållningen, och därigenom har man uppnått en bättre totalekonomi för renskötselföretagen. Man får heller inte glömma bort att kvinnan också var barnaföderskan och barnuppfostraren, och givetvis den som skötte hushållet.

Därutöver var det också lika självskrivet att klädtillverkningen föll under kvinnans ansvar.

På den tiden fanns det inte ändamålsenliga kläder att köpa, så allt tillverkades i det egna hemmet. Detta förde till att samekvinnor utvecklades till duktiga slöjdare, en kunskap och verksamhet som så småningom utvecklades till en bra anpassad binäring i renskötelsen, nämligen duodji, med tillverkning och försäljning.

Under 50-talet när turismen började göra sitt intåg i Sápmi, visades det att samekvinnorna var oerhörd offensiva och tog till vara den nya inkomstmöjligheten som gavs. Genom slöjdtillverkningen och tillvaratagandet av renens biprodukter, kunde renskötselföretag förbättra ekonomin markant, inom vissa områden utgjorde försäljningen av duodjiprodukter ca 30% av företagets totala inkomst.

Det här visar att hon också var den som i stor utsträckning styrde i frågor som hade att göra med familjens ekonomi. Tradition inom den samiska familjen var att flickor, på lik linje med pojkar fick eget renmärke och egna renar redan som nyfödda barn. Detta förde till att samiska kvinnor, till skillnad emot kvinnor från andra kulturer, har haft en egen egendom att förfoga över och därigenom också fått en möjlighet att ta del av och ansvar för familjens ekonomi.

En annan säregenhet som är värt att nämna, är sammanhållningen som har funnits inom samefamiljerna. Man har varit ett otroligt sammansvetsat team, oberoende av ålder och kön. Alla har haft en funktion inom familjen och inom företagen, och därigenom har man undvikit ålders- och könsdiskriminering.

Den här beskrivningen av samekvinnans situation visar att den samiska kvinnan har haft lika hög status som mannen, men den visar också vilken oerhörd tillgång en kvinna kan vara för rennäringen.

Från 70-talet började den stora förändringen av samekvinnans liv, och status, och det i negativ bemärkelse.

Från att ha varit fullt jämlik med mannen inom rennäringen, började nu yttre påtryckningar att göra sig gällande.

Mekaniseringen gjorde sitt intåg, samtidigt som staten och myndigheterna började att införa påtryckningar genom lagar och förordningar.

Dessa lagar och förordningar hade ej ett samisk synsätt till grund.

Tillkomsten av den svenska Rennäringslagen från 1971 och den norska Reindriftsloven från 1978, skapade en klyfta mellan man och kvinna, en klyfta som aldrig förut hade existerat i det samiska samhället.

I Sverige medförde tillkomsten av Rennäringslagen en total organisationsförändring, från det gamla lappefogdeväldet till att samebyarna själva skulle ta över verksamheten med administration och styrning.

I och för sig borde detta ha varit enbart positivt för rennäringen, men i sammanhanget måste nämnas att kvinnorna helt föll bort från styrningen och knappt fanns representerad i någon samebys styrelse. Samekvinnornas möjlighet att använda sig av rösträtten inom byarna försvagades också, av den orsak att hon inte längre automatisk blev klassad som renskötande medlem.

I Norge infördes också en Reindriftslov, som på många sätt försvagade kvinnans ställning. Visserligen fick hon ha kvar sitt renmärke och sina renar, men i praktiken är det endast symboliskt. Att utöva en egen verksamhet blev nära nog omöjligt för det stora flertalet, eftersom man inte ens registrerades som renägare. Vid val mellan könen när det gällde driftsenhet, så var det alltid mannen i första hand som erhöll tillståndet.

Ironiskt nog, när västvärlden började ta upp jämställdhetsfrågor till debatt och behandling, med krav om kvinnlig representation inom politik och arbetsliv, så började den samiska utveckling att gå åt motsatt håll.

Samekvinnor som tidigare hade varit jämställda med männen, förlorade under ett årtionde den status och position hon hade haft i det samiska samhället.

Mekaniseringens började alltmer att gora intåg i rensköteln.

Den innebar ett ökat krav på fysisk styrka, och det fick en negativ verkan för kvinnorna som inte besitter samma styrka som männen.

Särskilt skoterns, och senare även motorcykelns användande, diskvalificerade kvinnorna inom det dagliga arbetet, bruk av maskinerna fordrar tunga lyft och råstyrka, som vi kvinnor inte har i lika hög grad som männen.

Ändå välkomnades maskinerna av renägarna, och även av kvinnorna.

Bevakningen av renarna underlättades, frakt och transporter likaså.

Överhuvudtaget kan man påstå att en helt ny driftsform tog över, och det både på gott och ont.

Denna påbörjade strukturomvandling inom rensköteln med mekanisering och omorganisering, innebar att kvinnorna ställdes inför ett vägval.

Antigen fortsatt verksamhet inom rensköteln eller att övergå till annan yrkesverksamhet.

Man måste också ha i åtanke att mekaniseringens intåg innebar en markant ökning av kostnaderna inom företagen, kostnader som inte alla gånger täcktes av högre intäkter.

Ekonomi och lönsamheten blev allt viktigare, inom många familjer tvingades kvinnor ut i arbetslivet för att renskötsel-företaget överhuvudtaget skulle överleva. Den satsning som kvinnorna har gjort för familjerna och rensköteln, i bland även mot sin önskan, visar åter igen vilken oerhörd tillgång hon är för näringen.

Även fast kvinnans insats i det praktiska arbetet har minskat i takt med ökat rationalisering, så är behovet av kvinnlig medverkan än idag stort.

Det finns fortfarande stora uppgifter att fylla inom det traditionella renskötsel-arbetet, både när det gäller kalvmärkning, slakt, skiljning och flyttning.

Därutöver tillkommer det nya och förändrade arbetsuppgifter i takt med utvecklingen. Det införs nya lagar och förordningar, som ställer högre krav på administration och redovisning

Nya renskötsel-metoder utvecklas, utfodring och vaccinering av renar är idag en naturlig del av verksamheten, likaså att väga och räkna renar.

Många kvinnor har på så sätt, även idag full sysselsättning inom rensköteln.

Ändå har vi i dagsläget tyvärr kommit dithän, att endast ett fåtal kvinnor har kvar sin direkta yrkesverksamhet inom renskötseln. Huvudorsaken till det är givetvis den gradvis försämrade lönsamhet vi upplever inom näringen, där intäkterna och utgifterna inte längre balanserar, och inte ger ett utrymme för en hel familj att försörja sig inom näringen.

Förut i tiden var det möjligt att bedriva renskötsel, även utan de stora ekonomiska resurserna, men i takt med tiden har ekonomin fått en allt större betydelse. Utvecklingen går framåt, med bruk av alltmer tekniska hjälpmedel, och en alltmer utökad utfodring, då krävs det också betydligt större ekonomiska tillgångar.

Vi har idag inom de flesta områden i Såpmi, utvecklat en rationell och en bra renskötsel, och vi har tagit tillvara den nya tekniken på ett sätt som fungerar tillfredsställande. Att i dagsläget återgå till en driftsform utan snöskoter, motorcykel, biltransporter och helikopter, det är utopi, och jag tycker inte att det ska vara målsättningen håller.

Det är en självklarhet att rennäringen, på lik linje med andra areella näringar, ska utvecklas och kunna bedrivas på ett rationellt sätt.

Därför tror jag inte att det finns möjligheter att minska kostnaderna nämnvärt, för att utveckla en bättre lönsamhet är det i stället intäkterna som måste förbättras, och där har framförallt staten ett oerhört ansvar.

Avsaknaden av en ansvarig rovdjurspolitik en stor orsak till att lönsamheten har försämrats. Inom vissa områden har förlusterna blivit så stora, att renägaren ifrågasätter försörjningsmöjligheterna inom renskötseln.

Genom en förändrad rovdjurspolitik och ett ökat statligt ansvar, finns här direkta möjligheter att radikalt förbättra de ekonomiska förutsättningarna för näringen.

Vad kan man då i övrigt göra konkret, för att förbättra dagens situation och förbättra de ekonomiska förutsättningarna för renskötseln, och samtidigt bereda en fortsatt plats för oss kvinnor som absolut vill vara kvar inom rennäringen?

Först av allt tror jag att vi själva måste utveckla och utvidga begreppet rennäring.

Från att enbart inkludera driften av renarna i begreppet, måste vi börja att se rennäring i ett vidare perspektiv.

Givetvis ska renskötseln och köttproduktionen även i framtiden vara det primära, men man ska också kunna ha olika kombinationsnäringar inom renskötselföretagen.

Inom några områden ser jag stora utvecklingsmöjligheter, som kan leda till förbättrade intäkter för renskötselföretagen, och därigenom leda till en fortsatt arbetsgemenskap inom familjerna.

Duodji är redan nämnt, det är den binäring som är enklast att anpassa till renskötseln. Duodji är också värdefullt av den anledning att man därigenom tar tillvara renens biprodukter som skinn och horn, och uppnår en bättre totalekonomi.

Vidare bör man kanske i utökad grad göra en satsning inom förädlingen av renköttot. I dag levereras nära nog allt vad vi producerar direkt till slakterierna, utan att vi själva är delaktiga inom nåt led i hanteringen. Genom en småskalig förädling kan man ta fram styckade detaljer som utökar renkroppens värde med det dubbla. Vidareförädlingen av renköttot är också i hög grad anpassningsbart till renskötseln, och framförallt är det ett arbete som mycket väl kan utföras av kvinnor.

En ytterligare inkomstmöjlighet för kvinnorna kan vara en ökad satsning på turism. Vi driver i dagsläget en näring som för utomstående och utlänningar är både främmande och exotiskt, och som absolut borde vara säljbart. Andra intressenter har genom åren varit otroligt duktiga att begagna sig av renen och sammen i marknadsföringssyfte. Det vore naturligare om vi själva kunde ta tillvara den möjligheten, och på så sätt få utveckla och styra turismen på våra egna villkor.

För att en offensiv satsning på binärningar ska vara möjlig, krävs det både hjälp och engagemang från våra organisationer och från myndigheterna. Utvecklingspotential finns, men kvinnoarbete och kvinnofrågor måste framförallt bli föremål för en seriös behandling. Därför måste näringsorganisationerna inledningsvis, klart deklarerat en målsättning och en ändrad viljeinriktning, till förmån för kvinnofrågorna. En början i detta arbetet kan vara att bilda datanätverk för rennäringen, där vi genom aktiv kommunikation kan utveckla både oss själva och vår näring. Kvinnor inom Norge och Sverige har redan tagit initiativ för ett sådant bildande, vi menar att vi därigenom kan få till en bättre marknadsföring och förtäljning av våra produkter, och vi kan åstadkomma ett kunskapsutbyte och en kompetenshöjning inom olika områden, och därigenom så småningom uppnå bättre lönsamhet för renskötseln.

Myndigheterna har även ett stort ansvar gentemot den samiska kvinnan. Kvinnans ställning inom näringen måste tas med i dagordningen vid förhandlingar, hon måste även bli berättigad att erhålla ekonomiskt stöd vid satsning inom näringsutveckling. Datanätverket är en sådan satsning, det är ett gränsöverskridande projekt, vars målsättning är att förbättra renskötselns överlevnadsmöjligheter oberoende vilket område man verkar i.

Vilka tankar kan man då göra sig om framtiden för oss kvinnor som finns inom rennäringsen.

Jo, framförallt behövs det en attitydförändring från omgivningen, och då menar jag från myndighetshåll och från männen inom näringen.

Säkerligen inom oss själva också.

Vi måste begrava tesen om renskötarkvinnor som barnaföderskor och lyxfruar, och håller se det enorma potensial som finns inom kvinnoarbete. I stället för att tvinga tjejer ur näringen, uppmuntra och bereda en fortsatt plats för dom, och framförallt ta ett fortsatt ansvar för våra flickor.

Även om den fysiska styrkan fattas för att kunna bedriva aktiv renskötsel, så borde man tillvarata den kunskap och det engagemang som finns bland tjejer - och låta det bli till gagn för renskötseln.

Det är skrämmande om vi själva accepterar att vår näring i framtiden blir ett yrke enbart för män, där elitänkande och fysiken är det avgörande.

Kvinnans medverkan inom den samiska rennäringsen är en oerhörd tillgång, och då inte enbart inom arbetsverksamheten.

Vi är faktisk den stora länken mellan vårt samiska arv till den nästa generationen. Vi uppfostrar våra barn, vi förbereder våra barn mentalt på en satsning inom näringen och kulturen, vi förmedlar den traditionella kunskapen vidare, och framförallt - vår medverkan och vår delaktighet upprätthåller en social trygghet inom renskötarfamiljen.

Därutöver vill jag också påstå, att utan den samiska kvinnan inom näringen, blir det nerhört svårt att förvalta det kulturella arvet.

Även idag är renskötseln en stor bärare av den samiska kulturen och det speciellt inom områden där språket har utarmats och försvunnit.

Här vill jag också ta tillfället att påpeka vilket ansvar organisationerna och myndigheterna har i rennäringsens framtid.

Våra egna organisationer måste på ett bättre sätt se värdet av kvinnligt engagemang inom näringen, och på ett bättre sätt tillvarata den kapacitet hon boccitor, samt använda den till en bra och konstruktiv utveckling av vår näring. Kvinnofrågor måste integreras i den näringspolitiska hanteringen, på lik linje med ekonomiska, kulturella och rättsliga frågor. Det är enbart då man kan uppnå den ömsesidiga respekten, förståelsen och viljan att erkänna kvinnans berättigade plats och funktion inom rennäringsen.

Kvinnofrågor och utvecklingsfrågor måste i framtiden kanske prioriteras i den politiska processen.

Slutligen, kan forskningen göra något för att förbättra renskötarkvinnornas situation? Det tror jag absolut, även om det är omöjligt för mig att peka på nåt specifikt område eller nån särskild detalj.

Ekvationen, rennäring kontra forskning, är ändå enkel att lösa om alla involverade parter kan lära sig att se rennäringen som en hel enhet.

Däri ingår renen, betesresursen, människan, kulturen, ekonomin, listan är egentligen hur lång som helst.

Det forskningen kan åstadkomma och förbättra inom en del, får till följd att det åstadkommer förbättringar också inom övriga delar i renskötelsens helhet.

I slutändan är kanske kvinnan, med forskningen hjälp, den största vinnaren.

Om vår strävan efter bättre lönsamhet och en optimal renskötsel uppnås, öppnas också en fortsatt möjlighet för kvinnor att verka inom näringen.

